

Dimény-Varga Fanni

A kisemberek hangja

A mikrotörténetírás mint történetírói módszer

Bevezető

„A mikrotörténelem a nagy kérdésekre kis helyeken keresi a választ.” – foglalja össze Charles Joyner egy újfajta történetírói szemlélet lényegét 1999-ben.¹ Maga a gondolat és koncepció, mint a szerző is mondja, nem tőle származik, hanem egy egyszerű hittantanártól, aki katekizmusra tanította gyermekkorában. Ezt a gondolatot nem véletlenül idézi számos szerző, aki valamilyen módon a mikrotörténetírással foglalkozik. Nem csupán egy egyszerű tételmondat, amivel még a laikusok is megérthetik a modernkori történetírás egyik ágazatát, hanem a maga egyszerűségével és talán történetével is, mely szerint a megfogalmazója egy egyszerű oktatótól származtatja, maga a mikrotörténetírás esszenciája.

A 20. század sok tekintetben az útkeresés százada volt a történetírás történetében, sőt, talán a 21. század sem hozott e téren igazán áttörő változást. Ahogyan a tudományok számos területén vagy a művészetekben is, már nem tudott kialakulni egy nagy irányzat, amelyhez az adott szakmák képviselőinek többsége tartozik. A történetírásban a legfontosabb lépés a historizmussal való szakítás volt (ez természetesen nem ment végbe mindenhol maradéktalanul, inkább a fejlettebb országokra jellemző). A francia *Annales-iskola* több generáción keresztül hozott be új nézőpontokat a francia történetírásba, főként a társadalomtudományok és a közgazdaság területéről. Az eseménytörténet és a jeles személyekre összpontosító történetírás kizárólagossága megdőlni látszott. Bár a mikrotörténetírás

DOI: 10.61901/Kellek.2024.72.11

A szerző a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Művészettörténet és A kulturális örökség kutatása és hasznosítása mesterszakon végzett, jelenleg szabadúszó művészettörténész.

Email: dimenvargafanni@gmail.com

- 1 Charles Joyner: *Shared Traditions: Southern History and Folk Culture*. University of Illinois Press, Champaign, Ill., 1999, 1.

kezdését a 20. század közepére tehetjük, igazán elterjedté és népszerűvé csak az 1990-es években vált, ekkoriban jelentek meg talán a legnagyobb hatású munkák is a műfajban, például Carlo Ginzburgnak a laikusok körében is ismert *A sajt és a kukacok* című műve. Ahogyan Szijártó M. István, a mikrotörténetírás egyik magyar szakértője is mondja, ez a történetírói módszer egy egészen jól körülhatárolható terület a történelemtudományban.² Napjainkban már a történelem is számos alágazatra tagolható, mint például a mentalitás-, a gazdaság- vagy a társadalomtörténet. A mikrotörténetírás a társadalomtörténet területén tud igazán működni, és erre is gyakorolta a legnagyobb hatást.³

Honnan származik a mikrotörténetírás, és kik a legfőbb képviselői? Mi a módszer lényege, és miben különbözik más történetírói módszerektől? Mit tud mérni ez a fajta szemléletmód, meg tud-e maradni tudományosnak? Mik az érdemei, a hiányosságai, és mit rónak fel számára a kritikusok? A továbbiakban ezekre a kérdésekre is keresem a választ, miközben igyekszem felvázolni a mikrotörténetírás, mint történetírói módszer történetét, jellegzetességeit, néhány példán keresztül is.

A mikrotörténetírás megjelenése és története

A történetírás történetét mindig is az ókori görög szerzőktől, Hérodotosztól és Thuküdidésztől számították. Való igaz, hogy az emberiség történetének eseményeit már az ókortól kezdve időről-időre leírták, azonban a tudományos történetírást a felvilágosodás találmányai közé kell sorolnunk. Szijártó M. István ezt azzal magyarázza többek között, hogy elsősorban a nyugati kultúrában ekkortól kezdték el megtapasztalni az emberek a haladást és a fejlődést. A mezőgazdaság fejlődésével ritkábban jelentkeztek már élelmezési válságok, nőtt a várható élettartam, és csökkent az analfabetizmus aránya.⁴ A tudományok minden terén változások és fejlődés volt tapasztalható. A történelemben megjelent a lineáris történelemfelfogás, amely nem csupán a ciklikusságtól való elfordulást jelentette, hanem azt

2 Szijártó M. István: A mikrotörténelem. In Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 319.

3 I. m. 319–320.

4 Szijártó M. István: A történész mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata. In Klaniczay Gábor – Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem* 7. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014, 19.

is, hogy ettől kezdve a történelemre intő példaként is tekintettek, valamire, ami segíthet megjósolni a jövő eseményeit.⁵

A történetírás tehát intézményesült a 18–19. századokban, megjelen-
tek az első egyetemi tanszékek, folyóiratok, és kialakult egy módszertan.
A pozitivista szemlélet lett az uralkodó irányzat (ugyanakkor már ebben
a korban is voltak, akik megkérdőjelezték). Bár a történelem sosem volt és
talán nem is lehet egzakt tudomány, a módszertan megköveteli a tudomá-
nyos attitűdöt, és ez már évszázadok óta az elsődleges forrásokra alapuló
kutatás.⁶ Az írott források elengedhetetlenek az események feltárásához,
az ezekben fellelhető információkat a történész gyakran tényekként kezeli,
következtetéseit alapozva rájuk. Az utóbbi száz évben azonban sokszor a
hagyományos, empirikusnak nevezett történetírás, de maga a történelmi
tény (Carl Lotus Becker) megítélése is megváltozott. A makrotársadalmi
szemlélet szerint a történelem eseményeinek okait a társadalom egészét
szemlélve kell keresni, az egyén szerepe háttérbe szorul, a történész na-
gyobb folyamatokat keres, és azokból von le következtetéseket.⁷ Akárho-
gyan is azonosítjuk ezt a korábbi történetírói módszert, számos támadás
és kritika érte a 20. és 21. század során. Egymás után bontakoztak ki a
történészvíták történelemfilozófiai, módszertani és szemléletbeli kérdések
mentén, és világossá vált, hogy szükség van a történelem mint tudomány
valamiféle újragondolására.⁸ Már az is megkérdőjeleződött, hogy lehet-e a
történelem objektív tudomány, ha nincs objektív tárgya.⁹ Újabb és újabb
elméletek láttak napvilágot a társadalomtörténet, a kultúrtörténet vagy
a gazdaságtörténet területén, azonban ezek a szempontok is nagyrészt
illeszkedtek a makrotársadalmi rendszerbe, és forrásaik továbbra is el-
sősorban a levéltári dokumentumok voltak. Ez a szemléletmód viszont,
amely egyben talán hiányossága is a történelemtudománynak, nagyon
gyakran figyelmen kívül hagyja az egyszerű, alsóbb társadalmi rétegekbe
tartozó emberek helyzetét vagy szerepét. Röviden fogalmazhatunk úgy is,
hogy a kisemberek, akik nem igen hagytak hátra írásos dokumentumo-
kat, amelyekből gondolataikra, érzéseikre, tetteik okaira következtethet-
nénk, némák maradnak a történelem elbeszélésében. Ha írnak is róluk, azt
jobbára a felsőbb társadalmi rétegek által hátrahagyott források alapján

5 I. m. 19–20.

6 I. m. 21.

7 Angyal Miklós: Felcímkézett nanotörténelem. A kriminalisztika és a mikrotör-
ténelem viszonya. In Dobák Imre – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Szakmaiság, sze-
rénység, szorgalom. Ünnepi kötet a 65 éves Boda József tiszteletére*. Dialog Campus
Kiadó, Budapest, 2018, 59.

8 Gyáni Gábor: A történetírás újragondolása. *Történelmi Szemle*, 2006 (48):3–4, 262.

9 Szijártó: A történész mikroszkópja. Id. kiad., 24.

teszik, amelyről talán laikusként is megállapíthatjuk, hogy nem feltétlenül képviselnek egy objektív nézőpontot. Ilyen körülmények között, és ezekre a problémákra keresve a megoldást jött létre a mikrotörténetírás mint egy új módszer a történetírásban.

Magát a kifejezést 1959-ben használták először George R. Stewart amerikai, illetve 1968-ban Luis Gonzales y Gonzales mexikói történészek, majd később Fernand Braudel az eseménytörténet ellenpárjaként említette.¹⁰ A mikrohistória bölcsője azonban mégis Olaszország lett. A fogalmat és a módszert is azok az olasz történészek kezdték el használni, akik a torinói Einaudi kiadónál megjelent *Microstorie* (1981–1991) című sorozat és a *Quaderni Storici* című folyóirat körül csoportosultak. Természetesen az újragondolás vágya mellett voltak gyakorlati tényezők is, amelyek lehetővé tették a mikrotörténetírás kibontakozását és elterjedését. A tapasztalat azt mutatta, hogy bár sok esetben áll rendelkezésre szerteágazó és részletes forrásanyag a történészek számára, igazán sikeres kvantitatív kutatást végezni szinte lehetetlen pénz és megfelelő infrastruktúra hiányában, de még ha ezek rendelkezésre is állnának, akkor is ott az emberi tényező, a hibalehetőség, hogy valamit figyelmen kívül hagy a kutató.¹¹ Ugyan ez minden tudományterület esetében fennáll, de a történész sem tudhatja meg soha, hogy mikor birtokolja az összes szükséges információt a helyes következtetés levonásához. Ez főleg akkor okozhat torzulást a kutatás várt eredményeiben, amikor a történész nagyon komplex, és térben, illetve időben is kiterjedt témakört vizsgál. A mikroszintű kutatás éppen ezt próbálja kiküszöbölni, vagyis olyan eseményeket vizsgál, amelyek térben és időben is jól behatárolhatók, például egy kis közösség vagy település történetének bizonyos eseményeit. Továbbá a mikrotörténetírás nem kifejezetten a nagy jelentőségű, ismert emberek történeteivel foglalkozik, hanem sokkal inkább a társadalom peremére szorult rétegekével. Ez a fajta megközelítés az antropológiával kapcsolja össze a történeti kutatást, az egyén szerepe sokkal inkább felértékelődik.¹² Az antropológia bevonódása a történelmi kutatásba nem a mikrotörténelem sajátossága, korábban már az *Annales-iskola* harmadik generációja is alkalmazta, elsősorban kultúrtörténeti témák esetében.¹³ A kultúrtörténeti megközelítések közös jellemzője az volt, hogy művelői felismerték, nem igazán lehet hitelesen történelmet írni anélkül, hogy az események szereplőinek tapasztalatait figyelembe vennék.¹⁴ Maga a mikrotörténetírás a téma szakértői szerint beleillik

10 Szijártó: A mikrotörténelem. Id. kiad., 320.

11 I. m. 320–321.

12 I. m. 320.

13 Szijártó: A történész mikroszkópja. Id. kiad., 25.

14 I. m. 26.

a posztmodern világképbe. A posztmodern gondolkodásra alapvetően jellemző, hogy kis területre, apró tárgyakra koncentrál. Ugyanakkor a fő képviselők, mint Carlo Ginzburg vagy Giovanni Levi tagadják ezt a kapcsolatot, amivel sikerült megakadályozni az *Annales* körének elfordulását a mikrotörténelemtől.¹⁵

Az olasz *microstoria* mellett a nyugati országokban is jelen volt a makrotársadalmi szemlélet kritikája, amely máshol is életre hívta a mikrotörténelmi kutatást. A kvantitatív kutatásból való kiábrándulás és az antropológia térhódítása mellett volt még egy tényező, amelyet nem lehet elhanyagolni a mikrotörténetírás kialakulásának kapcsán: azt, hogy a történészek egyre szélesebb olvasóközönséghez szerettek volna szólni.¹⁶ Érthető módon egy olyanfajta történelem, amely nemcsak adatokról, fontos, de a hétköznapi embertől távoli személyekről és az átlagember élettapasztalatától messze álló eseményekről szólt, könnyebben túljutott azon a szakmai burkon, amely sokszor napjainkban is jellemzi a tudományt. Korábbi korokban élő, hétköznapi emberek tapasztalataira, érzéseire és világlátására sokkal nyitottabb lehet a laikus közönség is. A mikrotörténelmet művelő kutató kevésbé keresi a struktúrákat (bár a mikrotörténelem számos vitatható törekvése közül ez kétségtávol az egyik), sokkal inkább kisebb folyamatokra koncentrál, amelyek egészen kis közösségek vagy éppen az egyén szintjén vannak jelen. Gyáni Gábor teszi fel azonban a kérdést:

eszerint létezik egy önmagában vett mikrovilág (életvilág) és egy tőle elváló makrostruktúra (normatív rendszer), és ez a két entitás csak külön-külön vizsgálható vagy kutatandó?¹⁷

Ahogy említ is, ezt a kérdést nem kerülhetik meg a mikrotörténészek, és többen közülük különbözően is válaszolták meg. Carlo Ginzburg szerint egyetlen személy is reprezentatív példája lehet az adott történelmi valóságnak, mintegy mikrokozmoszként. Natalie Zemon Davis, a mikrotörténet egy másik jeles képviselője azonban úgy kezeli a vizsgált egyéneket, mint szálakat, amelyek végül egy nagyobb hatalmi struktúrához vezetnek.¹⁸

Bernard Lepetit 1995-ben úgy fogalmazott: „*Manapság a mikrotörténelem divatban van.*”¹⁹ Lepetit arra is rávilágít, hogy a mikrotörténelem lényege ugyan könnyen megragadható, a módszertana viszont annál

15 Szijártó: A mikrotörténelem. Id. kiad., 324.

16 I. m. 323.

17 Gyáni Gábor: A mindennapi élet, mint kutatási probléma. *Aetas*. 1997 (12):1, 152.

18 I. m. 152.

19 Bernard Lepetit: Építészet, földrajz, történelem. A lépték használatai. Ford. Czoch Gábor. *Aetas*, 1995 (10):4, 142.

bonyolultabb, és majdhogynem minden történész mást ért alatta.²⁰ Elméleti munka is kevés született a mikrotörténetírásról, a szerzők inkább a lehetséges kutatási módszereket említik.²¹ A mikrotörténelem egyik sajátossága az elbeszélő jelleg, számos mű született ebben a formában, noha, ahogy Szijártó is említi, önmagában a narratíva nem csak ennek a műfajnak a sajátossága. Ugyanakkor a mikrotörténeti munkák olykor megkísérelnek bevonni az olvasót a kutatás folyamatába (persze ennek valós hatása a kutatásra nincs).²² Az új társadalomtörténetet jellemzi továbbá egyfajta empátia is, amely a kitaszított, a társadalom peremére sodródott vagy elnyomott rétegek és csoportok felé irányul. A mikrotörténelmi kutatás az ilyen társadalmi csoportok kutatására lehet alkalmas, legalábbis képviselőinek érdeklődése erre is irányult. Jürgen Schlumbohm szerint a mikrotörténelem által a kutató „a múlt embereit cselekvő egyénként fogja fel; viselkedésmódjukat és kapcsolataikat állítja a középpontba”.²³ Mindezen elvek ahhoz volnának hivatottak hozzájárulni, hogy a múltbéli eseményeket minél realisztikusabban láthassuk, minél átfogóbb képet kaphassunk róluk. Természetesen a történész szűrőjét nem lehet elhanyagolni ebben az esetben sem, sőt talán a mikrotörténelem esetében még nagyobb szerepet kap a szelekció és a történész saját feltételezése.

A mikrotörténetírás művelői – néhány példa

A mikrotörténelmi szemléletet sokféleképpen fel lehet használni kutatások során. A történészen múlik, hogy milyen aspektusokat vizsgál általa, maga a módszer csak a keretek szűkítéséről szól, a kérdéseket már a szakember hozza be, aki alkalmazza.

A mikrotörténet – egyszerűen szólva – a méretek lecsökkentése, a vizsgált tárgy miniatürizálása (leszűkítése egyetlen falura, lakóhelyi közösségre, a háztartásra, a családra vagy az egyénre), emellett a megfigyelés (az adatgyűjtés) mikroszkopikus módja. De vajon mi végre a méretcsökkentés, adódik-e belőle többlet a megismerésben?²⁴

20 I. m. 142.

21 Szijártó: A mikrotörténelem. Id. kiad., 320.

22 I. m. 326–327.

23 I. m. 327.

24 Gyáni: A mindennapi élet, mint kutatási probléma. Id. kiad., 151.

– teszi fel a kérdést Gyáni Gábor *A mindennapi élet, mint kutatási probléma* című tanulmányában. Ahogyan Gyáni is kifejti, a különböző történetírók eltérően vélekednek arról, hogy pontosan mi is a célja a mikrotörténetírásnak. Giovanni Levi szerint a mikrotörténelem által a szabad akarat szerepét lehet leginkább vizsgálni. Natalie Zemon Davis szerint azt követhetjük nyomon, amint a „*lehetséges*” megvalósul a történelem során.²⁵ A továbbiakban néhány jelentős szerző mikrotörténeti munkáját említem meg, kiegészítve néhány magyarországi példával is.

A mikrotörténelem talán mai napig legismertebb szerzője Carlo Ginzburg olasz történész. *A sajt és a kukacok* című műve 1976-ban jelent meg, és a történetírásra, illetve a mikrotörténelemre gyakorolt hatása vitathatatlan. Kötetének főszereplője egy Menocchio nevű friuli molnár, akit eretnek nézetei miatt ítélt el az inkvizíció és égettek el máglyán.²⁶ A kutatás forrásai azok az inkvizíciós iratok voltak, amelyek a molnár ellen indított perekből fennmaradtak. Ahogyan Ginzburg fogalmaz, az aktacsomók „*hű képet adnak gondolatairól és érzelmeiről, képzeletvilágáról és vágyairól*”.²⁷ A bevezetőben a szerző megfogalmazza, hogy a kutatás célja az volt, hogy megtalálja a választ arra, miként vallhatott olyan meghökkentő nézeteket egy tanulatlan molnár, mint Menocchio. A cím a molnár egyik olyan mondatára utal, amivel kivívta az inkvizítorok ellenszenvét:

hitem szerint kezdetben káosz uralkodott mindeneken, vagyis a föld, a levegő, a víz, és a tűz össze volt keveredve, s ez a tömeg idővel masszává formálódott, éppen úgy, ahogy a sajt a tejben, s benne kukacok jelentek meg, ezek voltak az angyalok.²⁸

Menocchio teológiai elveinek lényege az evangéliumhoz való visszatérés és ragaszkodás volt, elvei így sok tekintetben hasonlítottak a kor protestáns törekvéseihez.²⁹ Ginzburg szerint a molnár gondolkodására a népi és magas kultúra találkozásában rejlik a magyarázat. A malom mindig is olyan hely volt, ahol sokféle ember megfordult és jó eséllyel beszélgetett a molnárral, de Menocchio más módon is találkozhatott újfajta vagy a paraszti kultúrában ismeretlen nézetekkel, a szerző szerint minden bizonnyal olvasta

25 I. m. 151.

26 Szijártó: *A mikrotörténelem*. Id. kiad., 321.

27 Carlo Ginzburg: *A sajt és a kukacok*. Ford. Barna Imre, Galamb György János, Gál Judit. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2011, 7.

28 I. m. 57.

29 Szijártó: *A történész mikroszkópja*. Id. kiad., 12.

például a Koránt.³⁰ Ugyanakkor, Ginzburg szerint, a molnár egy, az orális kultúrából származó szűrőn keresztül olvasta a könyveket, amelyekből aztán összerakta saját teológiáját.³¹ Ezt az orális kultúrát Ginzburg az ősi paraszti kultúrából eredezteti, amely nem tört volna felszínre, ha nem megy végbe a reformáció.³² Menocchio története, bár a mikrotörténetírás talán leggyakrabban emlegetett munkája, mégis a 20. század második felének társadalomtörténetére volt nagyobb hatással.³³

Giovanni Levi az olasz mikrotörténetírás másik úttörője, több elméleti munkát is írt a történelemelmélet jegyében, alapvetően társadalomtörténeti, antropológia kérdések érdekelték. *Egy falusi ördögűző és a hatalom* című műve 2001-ben jelent meg magyarul. A történet szerint 1697-ben egy Giovan Battista Chiesa nevű papot bíróság elé állítottak ördögűzés miatt Torinóban.³⁴ Az esetről fennmaradtak jogi dokumentumok, Levi ezekből indult ki. A kutatás érdekessége, hogy az esetben nem az ördögűzés, mint tevékenység volt a legérdekesebb részlet, és nem is ebből indult ki a történész. Chiesa tetteire a magyarázatot a helyi földbirtokrendszer működésében kellett keresni. Levi ugyanis arra a felfedezésre jutott, hogy azon a területen, ahol a történet játszódik (az itáliai Santena környéke), a földbirtokok eladásában a legmagasabb árat mindig a családtagok és rokonok fizették az eladónak, abból adódóan, hogy a föld átadása már csak az utolsó lépés volt a rokonok közti segítségnyújtásban, így ilyenkor minden korábbi támogatás értékét felszámolták.³⁵ A földek általában egykét kiválasztott családtag kezében összpontosultak, de a használatuk és megművelésük már egy jóval nagyobb közösség tagjai közt oszlott meg. Giovan Battista Chiesa vagyont nem, de presztízt örökölt az apjától, amelyet nem sikerült megőriznie, féktelen harácsolásával még az egyház ellenvetését is kiváltotta. Ezért fogott bele az ördögűzésbe is, hogy visszaszerezze korábban elveszített helyét a közösségben. Amint azt a kötet olvasója is könnyen kitalálhatja, mindez nem sikerült neki, hiszen a bírósági perekkel csak rontott saját helyzetén.³⁶ Levi, amellet, hogy egy olvasmányos és a laikusok számára is élvezhető kötetet írt meg kutatási eredményeiből, rávilágított egy lényeges kérdésre a történelemtudomány művelésével kapcsolatban: az elsődleges források nem csupán tényeket

30 I. m. 13.

31 I. m. 12–13.

32 I. m. 13–14.

33 Szijártó: A mikrotörténelem. Id. kiad., 321.

34 Pápay György: Giovanni Levi: Egy falusi ördögűző és a hatalom. *Szépirodalmi Figyelő*, 2002:2, 103–105.

35 Szijártó: A történész mikroszkópja. Id. kiad., 36–39.

36 I. m. 36–41.

rögzítenek, amiket a történésznek össze kell gyűjtenie és rendszereznie kell, hanem néha olyan összefüggésekre világítanak rá, amelyeket csak akkor vehetünk észre, ha több nézőpontból, akár az egyszerű emberek nézőpontjából is megvizsgáljuk. Levi bizonyos következtetéseit azonban vitatja a szakma. Szijártó szerint némely tézise csupán indirekt bizonyítékokkal van alátámasztva. Levi mikrotörténelmi szemlélete eltér Ginzburgétól, sokkal nagyobb szerepet tulajdonít az egyénnek, aki adott esetben képes kijátszani az állam szabályait. Továbbá Levi művében nagyobb hangsúly van az elemzésen, talán a narratíva rovására is.³⁷

Natalie Zemon Davis 1928-ban született az Amerikai Egyesült Államokban, második generációs zsidó családban. Az ő személye szintén megkerülhetetlen a mikrotörténetírásban, ugyanakkor pályája eltér a két korábbi olasz történészétől. Több neves egyetemen is tanult, többször tartózkodott Franciaországban kutatási céllal, ezeket azonban fel kellett függesztenie, mivel férjével, Chandler Davis-szel baloldali nézeteik miatt a titkosszolgálatok kereszttüzébe, majd feketelistára kerültek.³⁸ Kutatásaiban elsősorban társadalomtörténeti kérdésekre koncentrált. A viselkedésformák tanulmányozásához szükség volt arra, hogy ne csak az írott, hanem a szóbeli kultúra forrásaival is megismerkedjen. *Martin Guerre visszatérése* című mikrotörténeti munkája 1983-ban jelent meg és hozott végül elismerést számára. Az általa feldolgozott események nem voltak ismeretlenek a francia történetírásban. A történet szerint az 1540-es években, Franciaországban egy Martin Guerre nevű férfi elhagyta családját. Évekkel később a felesége és családja meggyanúsított egy férfit azzal, hogy Martin Guerre-nek adta ki magát, átverte a nőt és együtt élt vele úgy, hogy annak nem volt tudomása a valódi kilétéről. A hosszas pereskedés során a férfi meggyőzően tanúsította a bíróságon, hogy márpedig ő Martin Guerre, és a család csupán személyes ellentétek miatt próbálja besározni. Már éppen ejteni akarták a vádakát, amikor váratlanul megjelent a tárgyaláson az igazi Martin Guerre. Az imposztort, Arnaud du Tilh-t természetesen halálra ítélték és kivégezték.³⁹ Az ügy nagy port kavart a korban, különösen azután, hogy több írásos elbeszélése is megjelent, például pamflet formájában, de az izgalmassága és titokzatossága a mai napig megmozgatja a történészek és történelmet kedvelők fantáziáját. Mint láthatjuk, a történet lényege röviden, egy bekezdésben is összefoglalható, Natalie Zemon Davis mégis 12 fejezetben beszél el. Ennek oka, hogy ezt egy egészen új formában és megközelítésben teszi,

37 I. m. 41–42.

38 Sebők Marcell: Natalie Zemon Davis, a történetmondó. In Natalie Zemon Davis: *Martin Guerre visszatérése*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 120.

39 Natalie Zemon Davis: *Martin Guerre visszatérése*. Ford. Lafferton Emese, Sebők Marcell. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 5–7.

jelentős forrásanyag felhasználásával. A kötet bevezetőjében fogalmazza meg a legfőbb motivációját a téma kutatására:

Még mindig nagyon keveset tudunk azonban a parasztok reményeiről és érzéseiről, arról, milyen tapasztalatokat szereztek férjként vagy feleségként, szülőként vagy gyermekként, vagy arról, miként élték meg életük kényszereit és lehetőségeit.⁴⁰

Davis kutatásának érdekessége, hogy nyilvánvalóan szembesült hiányosságokkal Martin Guerre története kapcsán, amelyekre nem voltak elsődleges forrásai, ilyen esetekben olyan levéltári dokumentumokra támaszkodott, amelyek térben és/vagy időben közel álltak az esethez.⁴¹ Természetesen Davist is érte kritika a művével kapcsolatban, a legkomolyabb Robert Finlay részéről, aki az *American Historical Review* című lapban fejtette ki véleményét a kötetről.⁴²

Természetesen még számos szerzőt lehetne említeni, mint például Emmanuel Le Roy Ladurie vagy David Warren Sabeau nevét, akik maradandót alkottak a mikrotörténetírás terén, erre itt azonban most nem kerül sor. Magyarországon Klaniczay Gábor szerkesztésében jelent meg a *Mikrotörténelem* című könyvsorozat, melynek szerzői közt találjuk Bácskai Verát, Gyáni Gábort, Fügedi Eriket, Tímár Lajost és Szijártó M. Istvánt is.⁴³ A magyar szakma az 1990-es években kezdett nyitni az újfajta történelemszemléleti, társadalomtörténeti és antropológiai irányzatok felé. A Hajnal István Kör Történeti Egyesület 1999-ben tartott egy konferenciát a mikrotörténetírásról, melynek előadásaiból kötetet is szerkesztettek.⁴⁴

Míg korábban a lokális vizsgálatok az alacsony presztízsű helytörténet szintjére voltak szorítva, lassanként elismertséget nyerhetnek nálunk is. Ennek jele, hogy már született doktori disszertáció is a társadalomtörténeti irányultságú microstoria mintáitól megihletve.

– írja Szijártó, Benda Gyula és Erdélyi Gabriella doktori értekezéseire utalva.⁴⁵

40 I. m. 13.

41 Szijártó: A történész mikroszkópja. Id. kiad., 152.

42 Sebők: i. m., 126.

43 Szijártó: A mikrotörténelem. Id. kiad., 329.

44 Dobrossy István (szerk.): *Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai.* A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár kiadása, Miskolc, 2003.

45 Szijártó: A mikrotörténelem. Id. kiad., 329–330.

A mikrotörténetírás művelői, mint láthatjuk, a legkülönbözőbb történetek felől indulnak, és próbálnak következtetéseket levonni akár egy lokális történelmi tapasztalatról, akár az egyének szerepéről a nagyobb társadalmi struktúrákban. Bárhogyan is élnek a mikrotörténelem adta nagyítóval, nézőpontjuk és szemszögük újszerű lesz a történetírás történetében.

A mikrotörténetírás kritikája

Mint minden új irányzatnak, a mikrotörténetírásnak is megvoltak és megvannak a kritikusai, akik olykor jogosan kérdeznak rá a módszer bizonytalanságaira. Tény, hogy vannak ellentmondások, amelyeket szem előtt kell tartanunk, amennyiben mikrotörténeti kutatásba, írásba vagy olvasásba kezdünk, de a kritikai szemlélet más történetírói iskolákra és módszerekre, történelemfilozófiai személetekre nézve sem jelenthet hátrányt.

Gyakran hangzik el kritikaként a mikrotörténelemmel szemben, hogy nem vesz tudomást a történelem nagy kérdéseiről, figyelmen kívül hagyja ezeket. Szekeres András szerint azonban

minden jelentős mikrotörténet valami rendkívül általános dolgot próbál meg körüljárni, éppen azt érzékelve, hogy a vizsgálatnak a meglévő szótár használatával már kimerültek a lehetőségei.⁴⁶

Vagyis a szerző szerint nem kerülnek ki a nagy kérdések a mikrotörténeti munkák szerzőinek látóteréből sem, csupán egy másik szemszögből közelítik meg azokat. A felvetésnek ellentmond továbbá Charles Joyner korábban idézett gondolata, amely lényegében a mikrotörténelem tételmondatává vált, talán nem véletlenül.

Arról, hogy mi pontosan a mikrotörténelem, melyek a határai, a mai napig nem született sem terminológia, sem módszertan. Vannak ugyanakkor elvek, amelyeket ezzel a történetírói irányzattal azonosítanak. Simon Zoltán Boldizsár 2010-es, *Mi nem a mikrotörténelem?* című tanulmányában a mikrotörténelem három olyan törekvését veszi górcső alá, amelyekről úgy gondolja, nem valósulnak meg a gyakorlatban.⁴⁷ Az első ezek közül az, hogy az olvasót be lehet vonni a kutatásba, azaz a szerző

46 Szekeres András: Mikrotörténelem és általános történeti tudás. In Dobrossy: i. m., 22.

47 Simon Zoltán Boldizsár: Mi nem a mikrotörténelem? In Papp Gábor – Szijártó M. István: *Mikrotörténelem másodfokon*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, 120.

gyakorolhat egyfajta „*hermeneutikai gesztust*” (a kifejezés Jászberényi Józseftől származik).⁴⁸ Erről a sajátosságról részletesebben Jacques Revel és Giovanni Levi írnak, az előbbi a mindentudó szerző elhagyását, az utóbbi a kutatási folyamat, a narráció közbeni ismertetését érti alatta.⁴⁹ Simon kérdése a témával kapcsolatban elsősorban az, hogy milyen hatással lehet mindez az olvasóra, tényleg végbemegy-e a bevonódás folyamata, továbbá van-e egyáltalán szükség erre. Valójában a szerző csupán ajánlatot tesz az olvasónak, amelyet vagy elfogad, vagy elutasít, de amennyiben elfogadja az olvasatot, onnantól kezdve ugyanúgy alá van vetve a szerző narratívájának.⁵⁰

A Simon által tárgyalt második kérdéskör a megélt élmény és a megélt tapasztalat közti különbség, mindkét fogalmat azonosítják a mikrotörténetírással.⁵¹ A szerző szerint ezeknek a témaköröknek a kutatása a történettudomány esztétizálódásához vezet, még akkor is, ha az olasz mikrotörténészek megalapozatlannak tekintik ezt a vádat. Simon szerint még a nagy történészek számára is, mint Levi, sokkal fontosabb a kutatás eredménye, az események és a feltárt összefüggések, mint az, hogy a történet szereplői pontosan mit is éltek meg, és hogyan éreztek a történetekkel kapcsolatban.⁵² Továbbá a „megélt” kvantitatív vizsgálata laikus szemmel is beláthatóan lehetetlen, nagyon erős benne a történész anticipációjának faktora.⁵³

A harmadik tényező a másság tapasztalatának kérdése. Maga a másság kutatása és tapasztalata az antropológiára vezethető vissza, hiszen az antropológus az, aki szembesül azzal, hogy egy számára ismeretlen kultúrában máshogyan érzékelik az emberek a világot, és máshogyan is reagálnak a történéseire. Ezt a gondolatot vették át a történészek is, abból kiindulva, hogy a múlt embere bizonyára máshogyan érzékelte és tapasztalta meg a történelem eseményeit, mint ahogyan azt mai szemmel gondolhatjuk.⁵⁴ Levi ezt korlátozott racionalitásnak nevezi, ami azt jelenti, hogy a múltbeli ember minden helyzetet másként tudott megoldani, mint ahogyan azt ma oldanánk meg, hiszen nem rendelkezett azzal a tudással, amivel a múltbeli eseményeket szemlélő történész most rendelkezik.⁵⁵ Simon összességében nem tagadja, hogy a másság megértéséhez a megélt

48 I. m. 123–128.

49 I. m. 123.

50 I. m. 127.

51 I. m. 128–129.

52 I. m. 132.

53 I. m. 141.

54 I. m. 142.

55 I. m. 143–144.

vizsgálatán keresztül is el lehet jutni, de véleménye szerint a másság, amit a mai történészek keresnek, nemcsak a megéltben érhető tetten, hanem olyan, a struktúrákon kívül eső, nem tudatos aspektusokban is, amelyekre a mikrotörténeti munkák jobbra nem térnek ki.⁵⁶

Ha el is fogadjuk Simon érvelését, azt nem tagadja sem ő, sem a műfaj legtöbb kritikusa, hogy a mikrotörténetírásnak van helye a historiográfia módszerei között. Azt az eredményét sem lehet elvitatni, hogy ráirányította a történészek egy csoportjának figyelmét a társadalomtörténet és az antropológia jelentőségére. Az emberi tényező kihagyása a történelemből valószínűleg olyan hiba, mintha szándékosan kifelejténénk egy képletet az egyenletből. A mikrotörténelem által felfedezett egyedi történetek éppen azt mutatják, hogy a legszigorúbb szabályszerűségek közt is vannak kivételek. Martin Guerre története például azért olyan izgalmas a mai napig, azért írtak róla a korban is úgy, mint csodával határos eseményről, mert egy olyan társadalmi szabályt hágott át benne Arnaud du Tilh, amiről az esetet nem ismerve egy történész sem mondaná azt, hogy lehetséges lett volna. A mikrotörténelem szerepe pedig éppen ebben rejlik.

Összegzés

Mindent összevetve elmondható, hogy a mikrotörténelem a 20–21. század egyik legújyszerűbb történetírói módszere és történelemelméleti szemlélete. Ugyan Olaszországban jelent meg, de számottevő hatást gyakorolt a francia (elsősorban az *Annales*-iskola harmadik generációjára) és az angolszász történetírára is. Legfőbb törekvéseiként említhetjük a makrotársadalmi szemlélet elvetését, a kis csoportok történetére való koncentrációt, a narratíva szerepét, az antropológiához való közeledést. Bár alapvetően pozitívan szokták értékelni a mikrotörténelmet, mint új szemszöveget, mára a szkeptikusok mellett megjelent a műfaj jogos kritikája is, amely rávilágít néhány hiányosságra és korlátra. A mikrotörténetírás valószínűleg sosem fog és talán nem is kell, hogy vezető ágazatává váljon a történelemtudományban, de kétségkívül születtek a jegyében értékes és újszerű munkák.

56 I. m. 146.